

ség” fenyegető kísértete. Innen nézve pedig a szörnyszerűség – Arisztotelész óta – mindig azt mutatja fel, hogy a természetességnek van alternatívája.

A (természeti) rend mint diszkurzív konstrukció éppen ezért elsősorban arra hivatott, hogy legyőzze a káoszt, amely – hangsúlyozza Daston – az emberi képzelet legszörnyűbb rémálma. Noha a rend egyes formái legalább ennyire rémálomszerűek lehetnek, ezek eltörpülnek a rend hiányából fakadó borzalom mellett. Éppen ezért lesz szükség egy objektívnek tekinthető normatívításra, amely praktikus és teoretikus is előfeltételezi a rendet.

Ez az a pont, ahol a szerző eljut problémafelvetésének lényegi részéhez, rámutatva, hogy társadalomtörténetileg a természeti rend igen gyakran a morális rend reprezentációjaként működött. Ennek pedig történeti-genealógiai szempontból két oka lehetett. Az egyik, hogy a természet mindenhol megtalálható és megtapasztalható, illetve mindig megmutatkozik, valamint hozzáférhető és mindenki számára ismerős. A másik – és Daston szerint ez még fontosabb, mint az előző –, hogy a természet fogalma képes minden rendet magába foglalni. Következésképpen a természeti rend és a morális rend összekapcsolása negatív és pozitív formában is működtethető, amennyiben ez a kapcsolat egyszerre értelmezhető egy adott morális rend igazolásaként és tagadásaként is. Daston már a kötet elején kiemeli, hogy a természet autoritása emancipatorikus is lehet – hiszen természeti értelemben minden ember egyenlőnek tekinthető –, de akár a rasszizmus alapját is képezheti, amennyiben egy uralkodó diskurzus természeti alapra hivatkozva jelöl ki hierarchikus viszonyt emberek vagy embercsoportok között.

Noha az *Against Nature* általános problémafelvetése nem forradalmian eredeti, a könyv előnye, hogy nagyon tömören és lényegre törően világítja meg a természeti rend diszkurzív genealógiáját, illetve azt, hogy ez a rend (és negatív értelemben a rendtelenség) miként fonódott össze egyre szorosabban a társadalmi és morális rend képzetével – nem mellékesen pedig olyan fogalmakkal is, mint például a Jó, a Szép vagy akár az Isten. A kötet az MIT Press *Untimely Meditations* sorozatában jelent meg, amely szándékoltan rövid, „provokatív” esszéket ad közre. Daston munkája így minden olyan kutatási irány számára jól és könnyen használható, amely a természet és a természeti rend antropocentrikus és antropomorfizált alkalmazását problematizálja. Ezzel együtt pedig a „természetellenesség” és a „szörnyszerűség” is kiszabható abból a diszkurzív börtönből, amelyben ezek a fogalmak hosszú ideje raboskodnak mint a természetesség, a rend és az „autentikus” emberi létezés legnagyobb, ám véglegesen soha le nem győzhető ellenségei.

 HELIKON

BARTHA ÁDÁM

adam.bartha89@gmail.com

ORCID: 0009-0005-6336-5458

Elena AGUDIO, Marleen BOSCHEN és Lorenzo SANDOVAL, szerk. *Agropoetics: Reader*. Berlin: The Institute for Endotic Research Press, 2020. 235.

Az *Agropoetics* nem hagyományos értelemben vett „reader”, amennyiben nem egy szerző életművét foglalja össze, vagy nem egy témához szorosan és szűken kapcsolódó tanulmányokat gyűjt össze. A kötet sokkal inkább a klasszikus „reader” és egy kiállítási katalógus kombinációja. Utóbbit indokolja, hogy a kiadvány a *Soil Is An Inscribed Body: On Sovereignty, Agropoetics and Struggles for Liberation* című kiállításhoz és kutatási projekthez kapcsolódó, elsősorban teoretikus anyagokat gyűjti egybe. A kiállítást a berlini SAVVY Contemporary művészeti központban rendezték meg 2019. augusztus 30. és október 6. között.

Miként a kiállítás címe is mutatja, a szövegek elsősorban a talaj társadalmi „olvashatóságának” kérdését járják körül a legkülönbözőbb nézőpontokból. A projekt köré szerveződő szövegek egyik legizgalmasabb közös pontja, hogy túllépnek a Föld bolygó mint egyfajta Gaia-szerű egész koncepcióján, és kifejezetten a talajra helyezik a hangsúlyt.

A felvetett problémáknak szintén közös pontja, hogy rávilágítanak: a talaj rendre olyan geológiai és társadalmi tényezőként jelenik meg, amely sokkal kevesebb hangsúlyt kap például a vízzel vagy a levegővel szemben. Ehhez képest a talaj nem csupán az élelmezés vagy a biodiverzitás szempontjából kiemelkedően fontos, hanem biopolitikai és társadalom-, illetve politikátörténeti szempontból is, különös tekintettel a gyarmatosítási

tás (a kötet fogalomhasználata szerint: „neo-agrokolonialitás”) legkülönbözőbb formáira.

Miként a kurátori bevezető hangsúlyozza, a talaj mindig harcok és konfliktusok terepe volt a történelemben, miközben a nyugati talajhasználat – annak teoretikus és praktikus megközelítéseivel együtt – felsőbbrendűségének koncepciója mindig is része volt a gyarmatosítás történetének. A kötet szövegei viszont éppen arra igyekeznek felhívni a figyelmet, hogy amennyiben a talajt aktív ágensként olvassuk, akkor újfajta kapcsolódási pontok nyílhatnak meg az emberiség és a talaj között.

A fentiek miatt a szövegek fókuszában a talajjal kialakított nem nyugati típusú viszonyok állnak. Az írások akár esettanulmányokként is olvashatók, amelyek olyan országokat vizsgálnak – a teljesség igénye nélkül –, mint Peru, Brazília, Líbanon, Bissau-Guinea vagy a kurd autonóm területek. A legtöbb szöveg arra figyelmeztet, hogy túl kell lépni azon a viszonyrendszeren, amelynek keretei között a talaj csupán egy kizsákmányolandó erőforrásként jelenik meg.

Utóbbi kapcsán különösen izgalmas az *antropocén* és a *kapitalocén* fogalmainak felvetése Filippa César szövegében. Ez a két fogalom ugyanis hosszú ideje konfliktusban áll egymással, rávilágítva arra a kérdésre, hogy az emberiség (mint általános ágens) vagy a kapitalizmus (mint absztrakt rendszer) logikája gyakorol-e nagyobb hatást a földrendszer egészére. Az *Agropoetics* szövegei nem döntik el a vitát, annyiban viszont mindenképpen továbblendíthetik azt, hogy felmutatják: a talaj tekintetében soha nem beszélhettünk egységes emberiségről, ugyanis a hatalmi viszonyok dinamikája mindig nagyban alakította a talajhoz való viszonyok lehetőségfeltételeit.

Az antropocén és a kapitalocén viszonyához további izgalmas kiegészítést ad Bengi Akbulut írása, amely a közjavak (*commons*) fogalma köré szerveződik. A szöveg a közjavak klasszikus koncepcióját állítja szembe a szisztematikus kisajátítással, illetve a mindent bekebelező áruforma logikájával. Akbulut nemcsak a földterületek, az élelmiszer és a talaj kapcsán veti fel a közjavak jelentőségét, de a gondoskodás szempontjából is – szövege így egyike azoknak az írásoknak, amelyek a kötetben az (öko)feminizmus perspektíváját is működtetik. A szerző annak fontosságát hangsúlyozza, hogy ki kell lépni a gazdasági növekedés által vezérelt társadalmi-gazdasági felfogásból, és szakítani kell azzal az elképzeléssel

is, hogy a gondoskodás (*carework*) szintén a gazdasági növekedés logikája alá van rendelve. A talajjal kialakított új viszonyok így a gondoskodás posztnövekedési (vagy nem-növekedési) logikáját is megtámogathatják.

Amennyiben viszont nemcsak a kapitalista áruforma és kisajátítás logikájával kívánunk szakítani, hanem az antropocentrikus viszonyrendszerrel is, akkor megfontolandó Marisol de la Cadena felvetése a magyarra nehezen lefordítható *antropo-not-seen* fogalom kapcsán. (A kifejezés az antropocén [*anthropocene*] és a láthatóságot jelentő *seen* szavakból alkotott paranomázia, amely arra is utal, hogy az antropocén az embernek a természetre gyakorolt, már *láttható* hatását jelenti.) A szerző ezzel arra igyekszik rámutatni, hogy egy nem antropocentrikus felfogásban magunk mögött kell hagynunk a talajjal és a nonhumán létezőkkel kialakított hagyományos kapcsolatot, amely arra épül, hogy potenciálisan minden alárendelhető az emberiség igényeinek, szükségleteinek és vágyainak. Sokkal inkább arra kellene törekedni, hogy például a talajt heterogén térként értelmezzük, amely lehetővé teszi a humán és a nonhumán létezők közötti, eddig ismeretlen kapcsolatokat.

A fentiek miatt a kötet szövegei nem csupán a filozófiai ökokritika és a posztkolonializmushoz kapcsolódó irányok számára, hanem a kritikai poszthumanizmussal foglalkozóknak is fontos támpontként szolgálhatnak. A talaj alternatív társadalomtörténeti olvasatai ugyanis valóban felnyitják a humán és a nonhumán létezők közti új, eddig ismeretlen kapcsolódási pontok lehetőségét. Ezzel egyrészt megnyílik az út a talaj fogalmának – és „használatának” – dekonstrukciója, másrészt pedig annak kritikai vizsgálata előtt, hogy a gyarmatosítás legkülönbözőbb módjai miként írták felül a talaj és az ember viszonyát. Az *Agropoetics* szövegei így számos különböző kutatási terület számára kínálnak új és fontos szempontokat.

— HELIKON —